

KAZAK TÜRKCESİNİN AĞIZLARI

S.A. Amanjolov Tasnifi

2. Güney ağızları grubu

Güney ağızları grubu, coğrafi yönden Almatı, Cambıl, Güney Kazakistan illeri ile Taldıkorgan ve Kızılorda'nın bazı güney bölgelerini kapsar.

Amanjolov bu gruba Duwlat ve Calayır boylarının dilini dahil eder. Bu boylar erken devirlerden itibaren Yedisu, Sirderya ve Alataw'ın düzlüklerinde başka bir deyişle bugünkü Almatı, Taldıkorgan, Cambıl, Güney Kazakistan ve Kızılorda illerinin bulunduğu yerlerde yerleşmişlerdir. Doğuda Uygurlar, kuzeybatıda Alçın boy birliği, kuzeydoğuda Nayman, Kerey, Koñırat boyları, güneyde Özbek ve Kırgızlarla çevrilidirler. Moğol istilasına kadar ve ondan sonra, ayrıca XVI. yy.'da Kazak Hanlığı'na katıldıklarında da bu boy birlikleri "Ulı-cüz" olarak adlandırıldılar.

Amanjolov'a göre başlangıçtan itibaren bu boyların sosyal, ekonomik ve kültürel şartları ortak olduğundan zamanla konuşma dilleri bir yerel ağız hâlini almıştır. Güney ağzının şekillenmesinde Ulı-cüze giren boyların çeşitli doğal ve tarihî sebeplerle diğer Kazak boylarıyla ilişkilerinin zayıf kalması da etkili olmuştur.

Bu boyların kuzeyindeki Balkaş Gölü, Betpak-Dala, kuzeybatısındaki Ulan-Baytak-Dala, Kızılkum ve Aral Denizi doğal engellerdir. Ayrıca komşu bulunan Özbek, Uygur ve Kırgız Türkçelerinin de etkisi söz konusu olmuştur.

Ulı-cüzün XVII-XIX. asırlarda Hokand ve Hive Hanlıklarının hemen yakınında bulunuşu Özbek Türkçesinin etkisini güçlendirmiştir. Konumu itibarıyla Güney ağzında rastlanan özelliklerin niteliği çeşitlidir. Bazı özelliklere sık rastlanırken bazıları sadece bir ilçe için geçerlidir.

Başlıca ses özellikleri şunlardır¹:

¹Amanjolov, S.A., a.g.m., s. 92-93.

s ~ ş *mısıq ~ mışiq, esek ~ eşek.*

ş ~ ç *şurqıra- ~ çurqıra-, şana ~ çana, şiyki ~ çiyki, şüberek ~ çüberek*

(Bu özelliğe Kazakistan'ın doğu bölgelerinde de rastlanır.)

d ~ l *teñdik ~ teñlik, tıñda- ~ tıñla-, mañday ~ mañlay.*

b ~ p *bolat ~ polat, bitir- ~ pitir-, baqır ~ paqır, bayqa- ~ payqa-.*

ñ ~ n *erteñ ~ erten, öleñ ~ ölen, köbeñ ~ köben, qalıñ ~ qalın.*

k ~ g *köñ ~ göñ, küriş ~ güriş -Oğuz lehçelerinin etkisi-*

j ~ y *o jaq ~ o yaq, ol jerde ~ o yerde.*

s ~ t *tügesüw ~ tügetüw, qısuw ~ qıtuw, sırqattanuw ~ sırqastanuw.*

a ~ ä *qattı ~ qätti, qaytıp ~ qäytip, ayal ~ äyäl.*